

1. Амирханов Х.А. Стоянка Зарайск А: характеристика объектов третьего культурного слоя // Исследования палеолита в Зарайске. – М., 2009. 2. Борисковский П.И. Кирилловская палеолитическая стоянка // Материалы и исследования по археологии СССР. – Т.2. – М.-Л., 1941. 3. Борисковский П.И. Палеолит Украины: Историко-археологические очерки. – М.-Л., 1953. 4. Борисковский П.И., Праслов Н.Д. Палеолит бассейна Днепра и Приазовья // Свод археологических источников. – Вып. А 1-5. – М.-Л., 1964. 5. Вовк Хв. Передісторичні знахідки на Кирилівській вулиці у Києві // Матеріали до українсько-руської етнології. – т. I. – Львів, 1899. 6. Гиря Е.Ю. Технологический анализ каменных индустрий. Методика микро-макроанализа древних орудий труда. Ч. 2. – Археологические изыскания. – Вып. 44. – СПб., 1997. 7. Гладких М.И. Різні прояви пізньопалеолітичної культури в Середньому Подніпров'ї // УІЖ. – 1971. – №10. – С. 99-102. 8. Гладких М.И. Исторична інтерпретація пізнього палеоліту (за матеріалами території України) – К., 1991. 9. Ефименко П.П. Первобытное общество. Очерки по истории палеолитического времени. – К., 1953. 10. Колеснікова В.А. Вікентій (Чеслав) Хвойка. Сторінки наукової біографії. – К., 2007. 11. Лев С.Ю. Каменный инвентарь Зарайской стоянки // Исследования палеолита в Зарайске. – М., 2009. 12. Підопличко І.Г. Дослідження палеоліту в УРСР // Палеоліт і неоліт України. – Т.І, вип. I. – К., 1949. 13. Підопличко І.Г. Позднепалеолитические жилища из костей мамонта на Украине. – К., 1969. 14. Радієвська Т.М. Археологія у науковому доробку Хведора Вовка, матеріали його досліджень у зібранні Національного музею історії України // Археологія і давня історія України. Вип. 9. Історія археології: дослідники та наукові центри. – К., 2012. 15. Радієвська Т.М., Біленко М.М. Перший археологічний досвід В.В. Хвойки // Науково-дослідницька та просвітницька діяльність Вікентія Хвойки. – Матеріали науково-

практичної конференції Київського обласного археологічного музею. – Трипілля, 2010. 16. Хвойка В.В. Каменный век среднего Приднепровья // Труды XI АС в Киеве 1899 г. – Т.1. – М., 1901. 17. Хвойка В.В. Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена (с комментариями и иллюстрациями). – К., 2008. 18. Хвойка В.В., Покровский А.М. О раскопках в Киевском уезде // Известия XI Археологического съезда в Киеве 1-20 августа 1899 г. – № 12. – К., 1899. 19. Чикаленко Л. Хведір Кіндратович Вовк як передісторик // Археологія і давня історія України. Вип. 9. Історія археології: дослідники та наукові центри. – К., 2012. 20. Шидловський П.С. Вплив фізичного оточення на формування матеріальної культури пізньопалеолітичного населення Середнього Подніпров'я // Проблеми археології Середнього Подніпров'я: До 15-річчя заснування Фастівського державного краєзнавчого музею – К.-Фастів, 2005. 21. Шидловський П.С., Прядко Д.Ю. Пізній палеоліт Київського Правобережжя // Археологія і давня історія України. Вип. 6. Стежками археології. До 70-річчя проф. М.И. Гладких. – К., 2011. 22. Шовкопляс І.Г. Пізній палеоліт // Археологія Української РСР. – К., 1971. 23. Яковлева Л. Нові дані про археологічні колекції В. Хвойки з Кирилівської стоянки // АНТ. Вісник археології, мистецтва, культури. – 2000. – № 4-6. 24. Pakharieva O. Relations entre prehistoriens Russes et Français au XIXe et au debut du XXe siècles // VITA ANTIQUA. Збірка наук. статей. – К., 2009. – № 7-8. 25. Richard N. Volkov in France: Cultural transfers in anthropology and prehistoric archaeology at the end of the 19th century // Археологія і давня історія України. Вип. 9. Історія археології: дослідники та наукові центри. – К., 2012. 26. Trésors méconnus du Musée de l'Homme. Dans le secret des objets et des mondes / Ed. Catherine Eve / Muséum National d'Histoire Naturelle. – Paris, 1991.

Надійшла до редколегії 14.03.12

В. Ширай, асп.

ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ЗАСАД РЕПАТРІАЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ КРИМСЬКИХ ТАТАР НАПРИКІНЦІ ХХ-ПОЧАТКУ ХХІ ст.

В статті розглядаються проблеми облаштування кримських татар.

The problems of arrangement of Crimean Tatars are examined in the article.

Питання державної політики щодо кримських татар є актуальною темою дослідження враховуючи проблеми та виклики сьогодення, які постають перед Українською державою.

В сучасних умовах пошук ефективних методів співпраці з кримськотатарським національним рухом залишається одним із базових принципів державної етнополітики.

Цьому завданню можуть слугувати історичні дослідження, які ставлять за мету систематизувати практику формування та здійснення політики щодо кримських татар часів незалежності, дати оцінку її ефективності. Серед них, насамперед, слід назвати працю В. Котигоренка "Кримськотатарські репатріанти: проблема соціальної адаптації". Це, на наш погляд, перше системне дослідження процесів репатріації депортованих, у якому автор на основі аналізу широкої джерельної бази, дає ґрунтовні відповіді на те, що відбувалося в Криму у процесі повернення та облаштування кримських татар [1].

Значну увагу гуманітарним проблемам облаштування та інтеграції кримських татар приділили відомі українські історики О.Рафальський [2] та М. Панчук [3]. Особлива цінність їх доробку полягає в тому, що у контексті загальних тенденцій історіографічного процесу дається аналіз негативних стереотипів в науковому осмисленні та суспільних оцінках ролі кримськотатарської спільноти в давній та сучасній історії України та шляхів їх подолання.

Разом з тим ці дослідники кримськотатарської проблеми не ставили перед собою завдання виокремлювати алгоритм дій влади щодо репатріантів, в комплексі досліджувати чинники, які спричинили ті чи інші кроки державних органів аби забезпечити керованість процесів облаштування депортованих в АР Крим у 90-х роках.

З урахуванням вищезазначеного, автор у своєму дослідженні аналізує окремі аспекти формування засад

державної політики щодо кримських татар та форми і методи її здійснення.

На початку 90 – х років кримські татари розпочали активну політику щодо відстоювання своїх прав. Так, у червні 1991 року курултай прийняв "Декларацію про національний суверенітет кримськотатарського народу", відповідно до якої Крим проголошувався національною територією кримськотатарського народу, де тільки він має право на самовизначення відповідно до міжнародних правових актів. Це при тому, що сумарна кількість кримських татар на півострові була близько 100 тис. осіб, що становило лише близько 4 % населення півострова [4].

Натомість, у вищих органах державної влади України розуміли, що розв'язання політико-правових проблем кримських татар не на часі і визначили головним вектором політики щодо репатріації депортованих їх соціально-економічне облаштування.

Важливими документами, що активізували цю роботу стали постанови Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. за № 636 "Про заходи щодо розв'язання політико-правових, соціально-економічних та етнічних проблем в Автономній Республіці Крим" та від 18 березня 1996 р. за № 331 "Про здійснення заходів щодо розв'язання соціально-економічних, етнічних та гуманітарних проблем в Автономній Республіці Крим", якою було затверджено Програму першочергових заходів щодо розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, які повернулися та проживають в АРК.

У цілому динаміка виділення бюджетних коштів на процес облаштування депортованих кримських татар виглядала так: У 1992 році на потреби депортованих з Державного бюджету України було виділено більш як 10 мільярдів карбованців, у 1993 році – 110 мільярдів

карбованців, у 1994 р. – понад 1 трильйон карбованців, у 1995 р. – 2 трильйони 478 мільярдів карбованців. В наступних роках фінансування буде скорочене через нестачу коштів [5].

Проте навіть цих асигнувань було явно недостатньо. У 1995 р. Меджліс кримськотатарського народу неодноразово звертався до Президента України Л. Кучми з проханням збільшити розмір фінансової допомоги на облаштування депортованих [6]. Також це питання неодноразово порушувалося в доповідних записках Державного комітету у справах національностей до Кабінету Міністрів України [7] та під час засідань Республіканської комісії у справах депортованих народів [8].

Разом з тим, попри значні зусилля української держави щодо наповнення етнонаціональної політики економічним змістом, лідери кримськотатарського руху головні зусилля продовжували спрямовувати на задоволення політико-правових вимог: визнання офіційного статусу кримських татар як корінного народу України; визнання меджлісу як представницького органу кримськотатарського народу, встановлення квоти представництва кримських татар у Верховній раді АРК, визнання кримськотатарської мови як офіційної мови автономії тощо.

Держава намагалася хоча б частково задовольнити вимоги репатріантів стосовно представництва в органах влади. Так, у 1994 р. Рада Міністрів АР Крим повідомляла, що у структурі новоствореного Республіканського комітету у справах національностей близько третини співробітників складають кримські татари. До того ж, чотири представники кримських татар, серед яких було двоє представників Меджлісу, брали участь у засіданнях Республіканської комісії у справах депортованих народів [9].

Важливим кроком у розробці ефективної політики щодо задоволення потреб репатрійованих було підписання 18 травня 1999 року Президентом України Л.Кучмою Указу "Про Раду представників кримськотатарського народу". В ньому, зокрема, йшлося: "з метою більш оперативного вирішення політико-правових, соціально-економічних, культурних та інших проблем, пов'язаних з адаптацією та інтеграцією депортованого кримськотатарського народу в українське суспільство, невизначеністю правового статусу Меджлісу, обраного Курултаєм кримськотатарського народу, відповідно до пункту 28 статті 106 Конституції України (254к/96-ВР) постановляю:

1. Утворити при Президентові України Раду представників кримськотатарського народу як консультативно-дорадчий орган.

2. Призначити ДЖЕМІЛЄВА Мустафу головою Ради представників кримськотатарського народу".

Перед Радою були поставлені такі завдання:

- аналіз і прогнозування політико-правових, соціально-економічних, культурних та інших питань, пов'язаних з поверненням, облаштуванням, адаптацією депортованого кримськотатарського народу та його інтеграцією в українське суспільство;

- підготовка та внесення пропозицій Президентові України щодо вирішення цих проблем, а також з питань фінансування державних та республіканських програм, пов'язаних з поверненням в Україну, визначення пріоритетних напрямків використання коштів на такі цілі;

- участь у розробленні проектів законодавства України та державних програм з питань, пов'язаних з поверненням, облаштуванням, адаптацією депортованого кримськотатарського народу та його інтеграцією в укра-

їнське суспільство і збереження його етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності [10].

Рішення Ради мали рекомендаційний характер. Особливо слід підкреслити, що робота вищезазначеного органу була не формальною. Її засідання проходили 3-4 рази на рік за участю Президента України Л.Кучми, керівників Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств.

Такий крок Президента України дав потужний імпульс процесу встановлення діалогу між органами влади та кримськотатарським національним рухом. Зокрема, 24 травня 1999 року Постановою Ради міністрів АР Крим за № 182 "Про заходи щодо розв'язання проблем кримськотатарського народу" подібна рада була створена при кримському уряді.

В цілому, за час роботи Ради було проведено чотири засідання цього органу, на яких було ухвалено майже 60 доручень президента з поточних питань та з проблем облаштування репатріантів, збереження культурної спадщини [11].

Попри далеко не завжди високоефективне виконання органами влади наданих їм доручень, такий механізм співпраці демонстрував наявність у керівників держави політичної волі до розв'язання питань кримськотатарської спільноти.

Важливе місце у діалозі української влади і кримськотатарського національного руху щодо вироблення політики репатріації займала діяльність Робочої групи з підготовки пропозицій щодо вирішення питань облаштування депортованих і їх інтеграції в українське суспільство при Президентові України [12]. До її компетенції відносилося:

- аналіз факторів, які об'єктивно дають підстави для протестів кримських татар, а які сприяють нагнітання ситуації;

- вироблення пропозиції, щодо методів ефективного протистояння радикалізації кримськотатарського руху;

- забезпечення координації центральних органів влади, що здійснювалася з метою запобігання наслідків чеченського конфлікту в Україні;

- вдосконалення механізму постійного діалогу між державними органами та лідерами кримських татар, а також солідарної відповідальності, за ситуацію, що складається;

- координація роботи щодо розробки Концепції етнополітики України.

Результатом роботи Ради представників кримськотатарського народу та зазначеної вище Робочої групи стала підготовка Указу Президента України "Про заходи щодо соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим та міста Севастополя". Цей Указ був і залишається до тепер найбільш системним і комплексним документом, який офіційний Київ прийняв стосовно АР Крим.

На його виконання було досягнуто суттєвих позитивних зрушень у сферах життя півострова, у тому числі й щодо розв'язання проблем депортованих кримських татар.

По-перше, якщо на початку і в середині 1990-х років у Криму панували відверто сепаратистські настрої, то наприкінці 1990-х – початку 2000-х років, ситуацію вдалося стабілізувати, і "політична температура" на півострові була знижена.

По-друге, без прийняття законодавчих актів, вдалося фактично легалізувати меджліс і спрямувати його діяльність у конструктивне річище.

По-третє, об'єктивну неможливість збереження відповідних обсягів бюджетного фінансування повернення

і розселення депортованих кримських татар, була компенсована відповідними кроками у вирішенні питань політики – правового характеру.

Отже, можна зазначити, що головним завданням державної політики України було розв'язання фінансово – економічних проблем кримських татар. Незважаючи на складність економічного становища в державі, Уряд України вишукував кошти, щоб підтримати облаштування депортованих, які повертаються. Досліджуваний період також можна охарактеризувати як час інтенсивної роботи органів державної влади України над законодавством в етнічнонаціональній сфері, що призвело до суттєвого зниження конфліктогенності на півострові.

1. Котигоренко В. Кримськотатарські репатріанти: проблема соціальної адаптації. – К., 2005; Крим в етнополітичному вимірі. – К., 2004. 2. Рафальський О. Національні меншини України у XX ст. Історіографічний нарис. К., 2001. 3. Панчук М. Рафальський О. Етнополітичний розвиток Криму – актуальна і малодосліджена тема // Кримські студії. – 2005. – №1 // [http://www.cidct.org.ua/uk/studii/1-2\(05\)/9.html](http://www.cidct.org.ua/uk/studii/1-2(05)/9.html) 4. Фірсов Р.М. Формування цілей та завдань кримськотатарського національного руху 1990-91 рр. // Проблеми інтеграції кримських татар в українське суспільство. – 1998. – № 2. – с. 34. 5. Білуха Ю. Аналітично – довідковий матеріал з питань повернення в Україну та облаштування депортованих за національною ознакою. // Кримські студії. – 2000. – №1 // [http://www.cidct.org.ua/uk/studii/1\(2000\)/5.html](http://www.cidct.org.ua/uk/studii/1(2000)/5.html) 6. Листування з міністерствами, відомствами, Урядом Автономної республіки Крим, обласними держадміністраціями, міжнародними та іншими організаціями з питань

повернення кримських татар, депортованих осіб та інших національностей до Криму, діяльності Фонду депортованих народів Криму, Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму за 1995 р. – ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 15, спр. 4638, арк. 71. 7. Листування з міністерствами, відомствами, Урядом Автономної республіки Крим, обласними держадміністраціями, міжнародними та іншими організаціями з питань повернення кримських татар, депортованих осіб та інших національностей до Криму, діяльності Фонду депортованих народів Криму, Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму за 1994 р. – ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 15, спр. 4200, арк. 188. 8. Листування з міністерствами, відомствами, Урядом Автономної республіки Крим, обласними держадміністраціями, міжнародними та іншими організаціями з питань повернення кримських татар, депортованих осіб та інших національностей до Криму, діяльності Фонду депортованих народів Криму, Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму за 1995 р. – ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 15, спр. 4638, арк. 96–100. 9. Листування з міністерствами, відомствами, Урядом Автономної республіки Крим, обласними держадміністраціями, міжнародними та іншими організаціями з питань повернення кримських татар, депортованих осіб та інших національностей до Криму, діяльності Фонду депортованих народів Криму, Республіканської комісії у справах депортованих народів Криму за 1994 р. – ЦДАВО України, ф. Р-2, оп. 15, спр. 4200, арк. 32. 10. Указ Президента України від 7 квітня 2000 р. № 573. "Про Положення про Раду представників кримськотатарського народу" // <http://www.cidct.org.ua/uk/documents/representatives/councilstatus.html> 11. Тищенко Ю. Безпорадна Рада. Парадокси нинішнього діалогу влади та кримських татар // <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/09/2/5349052/> 12. Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. №636. "Про заходи щодо розв'язання політико-правових, соціально-економічних та етнічних проблем в Автономній Республіці Крим" // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=636-95-%EF>

Надійшла до редколегії 14.03.12